

PELLEILY SALLITTU? – PARODIA TEKIJÄNOIKEUDEN RAJOITUKSENA

(Spasmacherei erlaubt - Parodie als Beschränkung des Urheberrechtes)

1 Johdanto

Tarkastelen tässä artikkelissa miten Suomen tekijänoikeuslaki suhtautuu parodiaan. Parodiatapaukset ovat nousseet viimeaikoina esille sekä tekijänoikeus että tavaramerkkioikeudessa.¹ Onko parodia Suomessa tekijän yksinoikeuksien rajoitus, ja mitkä ovat tällöin rajoituksen rajat?² Koska parodiaa koskevaa lainsäädäntöä sekä oikeuskäytäntöä on Suomessa vähän, vertailen Suomen, Ruotsin ja Yhdysvaltojen oikeuskäytäntöä.

Suomalainen oikeuskirjallisuus asiasta on tyytynyt toteamaan, että parodia on perinteisesti katsottu tekijänoikeuden rajoitukseksi.³ Monesti kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa asia sivuutetaan maininnalla siitä, että parodiat on tulkittu tekijän-

oikeuslain 4.2 § mukaisiksi vapaasti muutetuksi teoksiksi, joiden oikeudet eivät ole riippuvaisia alkuperäisen tekijän oikeuksista.⁴ Tämä linja on oikeansuuntainen, mutta se ei ota huomioon erilaisia parodian muotoja ja se on siksi puutteellinen.

Parodian nyanssit ovat paremmin nähtävissä ruotsalaisissa ja yhdysvaltalaisissa korkeimman oikeuden ratkaisuisissa. Näistä ratkaisuisista voidaan hakea linjausta myös parodian säätelylle Suomessa. Vaikka Yhdysvalloissa tekijänoikeuksien rajoitukset on toteutettu Euroopasta poiketen ns. *fair use* -punninnalla, osoitan, että parodian osalta Yhdysvaltojen ratkaisukäytäntöjen linja on yllättävän lähellä Suomessa tehtyä harkintaa.

¹ Tavaramerkki puolella on keskusteltu tunnettujen merkkien käyttämisestä taiteessa esimerkiksi Elovena pakkauksen osalta. Tekijänoikeuksien osalta asian on noussut esille YouTubein videotaiteen osalta esimerkiksi IT-oikeudellisen yhdistyksen keskustelutilaisuuksissa. Yhdysvalloissa presidentinvaalien alla kummankin ehdokkaan kannattajat ovat parodian keinoin pyrkineet tukemaan omaa ehdokastaan.

² Tekijänoikeuden rajoitukset rajoittavat oikeudenomistajan oikeuksia ei-oikeudenomistajan hyväksi.

³ *Harenko Kristiina, Niiranen Valtteri, Tarkela Pekka* (2006): Tekijänoikeus, kommentaari ja käsikirja, WSOYpro s. 52, Myöskään Ruotsissa parodiaa ei ole otettu tekijänoikeuslakiin GB v. Sveriges Radio Aktiebolag, Ruotsin Korkeimman oikeuden tuomio T 4739-04, annettu 23.12.2005 <http://www.hogstadamstolen.se/2005/2005-12-23%20T%204739-04%20dom.pdf>, Mikko Mallikas -ratkaisu kuitenkin vahvisti hallituksen Ruotsin esitöissä (SOU 1956:25. s. 124.) olevan kannan parodian sallittavuudesta. Sorvari on lähestynyt asiaa sitaattioikeuden kannalta *Sorvari Katarina*, Vastuu tekijänoikeuden loukkauksesta, erityisesti tietoverkkoympäristössä (2006) s. 254.

⁴ *Haarman Pirkko-Liisa* (2005) Tekijänoikeus ja lähioikeudet, s. 67 *Harenko, Niiranen, Tarkela* (2006) s. 53, Kivimäki T. M. (1966) Uudet tekijänoikeus ja valokuvailait, s. 41, *Sorvari* (2006) s. 223.; *Kempainen Jukka* (2006): Digitaaliongelmia, Kirjoitus Oikeudesta ja Ympäristöstä, Lappeenrannan teknillisen yliopiston paino, s. 147 toteaa kuvaavasti: ”Jos teoksesta otetaan keskeinen sisältö, mutta se käännetään nurinniskoin tekemällä juhlavaksi tarkoitettu naurettavaksi, tuomioistuin voi todeta, että tässä on nyt vapaasti aikaisempaan teokseen liittyen tehty teos.”

Parodia imitoi alkuperäistä työtä ja tekee siitä tyypillisesti ivamukaelman.⁵ Parodian tehtävä on tehdä joko alkuperäinen teos, sen tekijä tai teoksen aihe naurun, pilkan⁶ tai arvostelun kohteeksi. Parodian keskeinen elementti on sen tarve lainata toista teosta.⁷ Ilman kohdeteoksen käyttämistä kriittisen viestin parodian keinoin esittäminen olisi monesti mahdotonta.

Länsimaisen sivistysvaltion yksi keskeinen piirre on sananvapaus, joka mahdollistaa kärkevänkin keskustelun, kritiikin ja pilkan. Sananvapautta perusoikeutena voi rajoittaa omaisuuden ja henkilön kunnia suoja. Perustuslakivaliokunta on katsonut tekijänoikeuden nauttivan perustuslain 15 § omaisuudensuojaa.⁸ Tekijänoikeus tekijän persoonallisuuden ja varallisuusosoikeuksien suojana on monesti ristiriidassa ei-omistajien sananvapauden kanssa.⁹ Erityisesti parodian osalta sananvapauden ristiriita varallisuusosoikeuksien suojan kanssa on selkeä.¹⁰ Normaaliit markkinamekanismit, joiden avulla muutetun teoksen tekijä ostaa oikeudenomistajalta luvan muokata teosta, eivät parodian osalta toimi. Teoksen teki-

jä on monesti haluton myymään lisenssiä teoksen tai tekijän pilkkaamiseen.¹¹ Mikäli tekijällä olisi poikkeukseton yksinoikeus estää teoksen vähäisinkään käyttö, hän voisi estää tai ainakin vaikeuttaa parodian keinoin teoksiin ja tekijään kohdistuvaa kritiikkiä.¹²

Erityisen kiinnostavan parodiakysymyksestä tekee teknologian kehitys. Internet ja kotitietokoneet ovat mahdollistaneet kuluttajille vaivattoman teosten muokkaamisen ja levittämisen. Muiden tuottamien teosten yhdistämistä kollaaseiksi ja osaksi muutettuja teoksia kutsutaan remiksaukseksi.¹³ Hip-hop-musiikki ja monet nykytaiteen muodot perustuvat lainatuista elementeistä rakennettuihin töihin. Oikeuskäytännössä on merkkejä siitä, että tuomioistuimet ovat valmiita tunnustamaan lainaamisen merkityksen joissakin taidelajeissa.¹⁴ Esimerkiksi Ruotsissa tuomioistuin katsoi Max Valter Svanberg – tapauksessa,¹⁵ että oikeudenloukkausta arvioitaessa tulee ottaa huomioon se, että tunnettujen taideteoksen käyttäminen teosten lähtökohtana ja alustana kuuluu myös tiettyjen modernien taidesuuntausten työskente-

⁵ Harenko, Niiranen, Tarkela (2006) s. 52.

⁶ NJA 1975 s. 679 (sveriges flagga) parodia puolustus ei ollut tehokas sillä parodiaksi väitetty teos ei parodioinut tai pilkannut alkuperäistä vaan otti kantaa poliittisiin kysymyksiin eikä alkuperäisen teoksen tekijä ollut mukana poliittisessa keskustelussa.

⁷ Hugh Laddie, Peter Prescott, Mary Vittoria, Adrian Speck, Lindsay Lane (2000), *The Modern Law of Copyright and Design*, Butterworths, s. 155; Kempinen(2006) 147; Bently Lionel, Sherman Brad (2004); *Intellectual Property Law*, Oxford university press s. 248–249; Sorvari (2006) s. 223–225.

⁸ PeVL 13/2007: ”Ehdotettu laki on merkityksellinen perustuslain 15 §:ssä turvattua omaisuudensuojaa nauttivien varallisuusarvoisiin immateriaalioikeuksiin liittyvän tekijänoikeuden kannalta.”

⁹ Tekijänoikeutta on rajoitettu sananvapauden nimissä ainakin sitaattien (22§) ja päiväntapahtumien toisintamisen TV- tai radiolähetyksessä tai elokuvassa tiedotustarkoituksessa (25b§).

¹⁰ Sorvari (2006) s. 223 myös Nimmer Melville B., Nimmer David, Nimmer on Copyright (1999) § 1.10[B][1], Pitkänen s. 113.

¹¹ Merges, Robert P. (1993) *Are You Making Fun of Me: Notes on Market Failure and the Parody Defense in Copyright*, American Intellectual Property Law Association Quarterly Journal 21: 305; Posner, Richard A., (1992) *When Is Parody Fair Use*, 21 Journal of Legal Studies s. 72 Posner huomauttaa että parodia joka ei kritisoi teosta tai tekijää saisi helpommin lisenssin.

¹² Bently & Sherman (2004) s. 233; myös DaSilva Russell, (1980) *Droit Moral and the Amoral Copyright: A Comparison of Artist's Rights in France and the United States*, 28 Bull. Copyright Soc'y U.S.A s. 32, Ranskassa tekijän moraaliset oikeudet suojaavat kritiikiltä joissakin tapauksissa.

¹³ Katso Merges Robert, (2007) *Locke Remixed*;), UC Davis Law Review, Vol. 40, s. 101, Merges ei pidä rajoittamatonta remiksausta hyvänä tekijänoikeustaloudelle.

¹⁴ Katso myös KKO 1971 II 44 ”Lapualaisooppera”, jonka oikeudenkäyntimateriaaleista käy ilmi miten 1970 luvulla käytiin kiivasta keskustelua kollaasin tekijänoikeudellisesta asemasta.

¹⁵ NJA 1979 Max Valter Svanberg-tapaus, s. 352 katso myös *Mattel v. Walking Mountain Productions* 353 F.3d 792 (9th Cir. 2003) (Barbie nukkejen käyttö taideteoksissa oli sallittua käyttöä)

lytraditioon. Näin myös monet suositut Internet-videot sekoittavat muiden tekijöiden töitä tekijän omiin tuotoksiin.¹⁶

Vaikka yhä useammin muokkaukset on tehty remiksauksen sallivien lisenssien rajoissa,¹⁷ moni Internetissä leviävistä tuotoksista leviää ilman oikeudenomistajien antamaa lupaa. Kuitenkin kriittiset teokset, jotka kommentoivat tai muutoin arvostelevat alkuperäistä teosta, ovat tärkeä osa Internetin mediakulttuuria. Joidenkin remiksattujen teosten osalta herää kysymys, salliiko jokin tekijänoikeuden rajoitus niiden levittämisen ilman oikeudenomistajien lupaa ja jopa vastoin heidän nimenomaista kieltoa.

2 Parodia Suomen laissa

Luvatta tehty muutettu teos loukkaa monesti oikeudenomistajan taloudellisia ja moraalisia oikeuksia. Taloudellisiin oikeuksiin kuuluu keskeisesti oikeus määrätä teoksen muunnelluiden kappaleiden valmistamisesta ja levittämisestä. Moraalisten oikeuksien ytimenä on tekijän integriteettioikeus eli oikeus vastustaa teoksen muokkaamista tekijäkunnia loukkaavalla tavalla. Parodia tyypillisesti ottaa alkuperäisestä työstä osia ja muokkaa niitä muotoon, joka harvoin miellyttää alkuperäisen teoksen tekijää.

Tekijän yksinoikeus määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, ei ole poikkeukseton. Tekijänoikeuden rajoituksia

on lueteltu tekijänoikeuslain 2 luvussa. Tekijänoikeuksien rajoitukset ovat pääpiirteittäin samantyyppiset läntisissä oikeusjärjestyksissä. Tämä johtuu pitkälti kansallisen lainsäädännön kiinteistä sidoksista kansainvälisiin sopimuksiin ja Euroopassa tekijänoikeusdirektiivin¹⁸ jäsenmaille asettamista velvoitteista.

Tekijänoikeusdirektiivi sallii, muttei velvoita, jäsenmaita säätämään poikkeuksista teoksen käyttämiseen ”karikatyyrissä, parodiassa tai pastississa”.¹⁹ Monista muista maista poiketen Suomen tekijänoikeuslakiin ei ole otettu parodiarajoitusta. Hallituksen esityksestä käy ilmi, että lainsäätäjät on tiedostanut, ettei direktiivin sallimia parodiapoisuuksia tai rajoituksia sisällytetä tekijänoikeuslakiin.²⁰ Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä ei esiinny kertaakaan sana parodia. Usein kuitenkin esitetään, että KKO:n ratkaisu 1971 II 44 rajoittaisi tekijänoikeutta parodioiden osalta.

2.1 Lapualaisooppera

Liekö syynä oikeuden omistajien pelko parodian oikeudenkäynnistä saamasta huomiosta, mutta oikeuskäytäntö parodian osalta on Suomessa harvinaisen vähäistä. Suomalainen oikeuskäytäntö rajoittuu parodian osalta korkeimman oikeuden 1970 luvulla antamaan *Lapualaisooppera*-ratkaisuun.²¹

Lapualaisooppera oli ylioppilasteatterin 40-vuotisjuhliin tehty näytelmä. Sen kirjoittaja Arvo Salo lainasi laajoja otteita²² Artturi Vuorimaan

¹⁶ Katso myös *Petteri Korhonen*, Julkkiset ja oikeussuoja IPR-info, http://www.iprinfo.fi/page.php?page_id=36&action=articleDetails&a_id=512

¹⁷ *Välimäki Mikko*, (2003) Vapaammista kirjallisten ja taiteellisten teosten lisenssiehdoista, *Defensor Legis* 6/2003 1064–1073.

¹⁸ Direktiivi 2001/29/EY, tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa.

¹⁹ Id. 5 artikla 3k kohta.

²⁰ ”...käyttö karikatyyrissä, parodiassa tai pastississa ... poikkeuksia tai rajoituksia ei sisälly tekijänoikeuslakiin.” HE 28/2004 Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja rikoslain 49 luvun muuttamisesta, s. 37.

²¹ KKO 1971 II 44.

²² Vuorimaan laskelmien mukaan 6 sivua 130-sivuisesta käsikirjoituksesta oli häneltä plagioitua.

teoksesta *Kolme kuukautta Kosolasta* ja käytti niitä näytelmän henkilöiden vuorosanoina. Lainaus oli melko laajaa. Muutoinkin Salon kirjan rakenne perustui kollaasitekniikkaan. Salo keräsi ilmaisia ja repliikkejä aina raamatusta Vihtori Kosolan puheisiin. Salo puolusteli melko laajaa lainaustaan halullaan tehdä ”näytelmä, jossa kajahtelevat aidot repliikit”. Hän totesi myös, että aitoa ainesta oli käytetty, jotta kukaan ei olisi päässyt sanomaan hänen muunnelleen tosiseikkoja ja sanomisia. Salo kielsi plagioinnin toteamalla, ettei hänestä sovi puhua plagioinnista mikäli kirjoittaja ei ”yritä kyntää toisen vasikoilla”.

Korkein oikeus punnitsi väitettyä plagiointioikeudenloukkausta melko lyhytsanaisesti kirjoituksessa päätöksessä:

”Teosta oli pidettävänä uutena ja itsenäisenä teoksena, joka kaunokirjallisuuteen luettavana näytelmänä kuului toiseen kirjallisuuden lajiin kuin Vuorimaan muistelmaan tai reportaasin luonteinen teos, ja kun ensiksi mainitun teoksen tarkoituksena oli katsottava olevan saattaa se aatteellinen ja yhteiskunnallinen näkemys, joka ilmeni Vuorimaan teoksesta, arvostelun kohteeksi eikä Salon, huomioon ottaen myös sanottujen teosten kirjallisen lajin erilaisuus, ollut katsottava ottaneen lainauksia laajemmalla kuin mainittu tarkoitus oli edellyttänyt, niin kuin sitä, ettei Salo ollut teoksessaan maininnut sanottua lähdeosteista, ei lainaamisen tarkoitus ja edellä selostetun lainausten pääasiallisen käyttötavan vuoksi voitu pitää hyvän tavan vastaisena eikä lainaamista muutoinkaan loukkaavana.” KKO 1971 II 44 ”Lapualaisooppera”

Vaikka monesti Lapualaisooppera esitetään esimerkkinä parodiasta, on huomattava, ettei parodia –sanaa itse päätöksessä mainita lainkaan. KKO käyttää yleisempää ilmaisua ”saattaa aatteellinen tai yhteiskunnallinen näkemys, joka ilmenee teok-

sesta, arvostelun kohteeksi”. Päätöksestä on luettavissa, että ratkaisu on syntynyt useiden osien summasta. Tapauksessa Korkeimman oikeuden harkinta voidaan jakaa neljään osaan:

- 1) Onko parodia uusi ja itsenäinen teos?
- 2) Kuuluuko parodia toiseen kirjallisuuden lajiin kuin alkuperäinen teos?
- 3) Onko parodian tarkoituksena on ollut saattaa alkuperäisen tekijän teos tai näkemys arvostelun kohteeksi vai jokin kolmas taho tai aate?
- 4) Mikä on lainauksen²³ laajuus?

Lisäksi oikeus selvitti oliko parodian tekijä loukannut isyysoikeutta jättäessään lainauksen lähteen ilmoittamatta. Parodian keskeinen tehtävä on tuoda alkuperäinen teos katsojan mieleen sen ivaamiseksi.²⁴ Salo toteutti tämän nimeämällä näytelmän roolihenkilön Vuorimaaksi, jonka oikeus katsoi riittävän parodioidun teoksen tunnistettavuuden aikaansaamiseksi. Lisäksi oikeudenkäyntimateriaalista käy ilmi, että näytelmän käsiohjelmassa oli ilmoitettu näytelmän ottaneen lainauksia Vuorimaan teoksesta. Korkein oikeus on sujuvasti yhdistänyt yhdessä lauseessa 22 § sitaatin, kritisoivan parodian, sekä 4.2 § vapaan muunnelman päätyen katsomaan lainaukset sallituiksi. Ratkaisu ja sen perustelut jättävät monia seikkoja arvailun varaan.

3 Parodia Ruotsissa

Ruotsissa on annettu useita parodiaa sivuavia ratkaisuja. Alfons Åberg- eli *Mikko Mallikas* -tapauksessa²⁵ Ruotsin radio (Sveriges Radio) esitti kuunnelman, joka sisälsi näyttelijän kirjasta luke-

²³ Salo totesi valituksessaan, että otteet olivat ”sitaatteja teknisessä mielessä, mutta eivät tekijänoikeuslain tarkoittamassa mielessä”.

²⁴ *Laddie et al.* (2000) s. 155. “It would be a pompous copyright law indeed which permitted parody but solemnly insisted on express identification of the intended target; and, to some extent, it may be said that the law smiles on genuine parody, and in appropriate circumstances the courts may indulge it by the device of holding that the parodist has not taken a ‘substantial part’ or that it does not ‘reproduce’ the original because there is lacking a sufficient degree of objective similarity thereto.”

²⁵ *GB v. Sveriges Radio Aktiebolag*, Ruotsin Korkeimman oikeuden tuomio T 4739-04, annettu 23.12.2005 <http://www.hogstadamstolen.se/2005/2005-12-23%20T%204739-04%20dom.pdf>, Katso myös *Jonas Nordell*, (2007) (Parodi, satir, travesti – intrång eller kränkning? Kommentar till NJA 2005 s. 905 (Alfons Åberg), NIR 3/2007 s. 311.

mia lasten satuhahmo Mikko Mallikkaan vuoro-sanoja, joita oli yhdistetty Mikko Mallikas -elokuviin tuttuun musiikkiin sekä huumekauppaa kuvaavaan elokuvan repliikkeihin. Näin syntyneestä teoksesta sai käsityksen, että Mikko Mallikas osallistui huumekauppaan.²⁶ Parodian lähtökohtana oli, että Tanskan kielellä nimi Alfons tarkoittaa parittajaa. Mikko Mallikkaan hyväntahtoinen maailma oli uudessa teoksessa käännetty ympäri väkivallan ja huumevelkojen alamaailmaksi.

Tuomioissa enemmistö vetosi vanhoihin tekijänoikeuslain esitöihin²⁷ ja katsoi, että muuntelu parodiatarkoituksessa on ollut perinteisesti sallittua. Enemmistön mukaan parodia sallii sen tekijälle varsin laajan alkuperäisteoksen sanasta sanaan käytön.²⁸ Korkeimman oikeuden enemmistö piti radio-ohjelmaa itsenäisenä teoksena. On huomattava, että vähemmistöön jääneet tuomarit eivät pitäneet lähetettyä radio-ohjelmaa uutena itsenäisenä teoksena, vaan tekijänoikeuslain 4.1 §:n mukaisena muunnelmana. Vähemmistökkään ei katsonut muunnelman loukanneen tekijän moraalisia oikeuksia.

Niklas Bruun on pitänyt tapausta relevanttina myös Suomen oikeuden kannalta.²⁹ Tapaus osoittaa sen sisäänrakennetun ristiriidan joka parodiassa teosmuotona on. Yhtäältä sen tarkoitus on tuoda yleisölle mieleen parodioitava teos tai sen tekijä. Toisaalta teoksen liiallinen kopiointi on oikeudenloukkaus. Mikko Mallikas tapauksessa näyttelijä luki repliikkejä kirjasta

joita yhdistettiin elokuvan ääniraitaan. Ilman parodiatarkoitusta tämä olisi varmasti katsottu oikeudenloukkaukseksi.

Ruotsin lippu –tapauksessa³⁰ Ruotsin korkein oikeus punnitsi parodiarajoituksen rajoja. Tapauksessa vastaaja oli korvannut Ruotsin lipulle tehdyn laulun sanoja pasifistisella viestillä. Oikeus katsoi, ettei parodiatarkoitusta ole, koska uusi viesti ei kohdistunut lauluun eikä sen tekijöihin. Tekijät eivät olleet poliittisesti aktiivisia. On tulkittavissa, ettei oikeus lämmennyt osoitteettomalle parodialle, joka ei kohdistunut tekijään, teokseen tai näiden edustamaan aatteeseen.³¹ Samansuuntaisia linjoja on vedetty myös Yhdysvalloissa.³²

4 Parodia Yhdysvalloissa

Yhdysvalloissa tekijänoikeuden rajoituksia arvioidaan neliportaisen testin avulla.³³ Arviointi tehdään tapauskohtaisesti ja tapauksesta riippuen paino asetetaan eri asioille. Testissä arvioidaan:

1. Teoksen käyttämisen tarkoitus ja käytön luonne, mukaan lukien arvio siitä onko käyttö kaupallista tai ei-kaupallista opetuskäyttöä;
2. Suojatun teoksen luonne;
3. Kopioinnin laajuus; sekä
4. Kopioinnin vaikutus suojatun teoksen markkina-arvolle.

²⁶ Niklas Bruun, (2006) Mikko Mallikas huumekauppiaana; Sallitun parodian rajat ja tekijänoikeus, IPR info (1/2006), http://www.iprinfo.com/page.php?page_id=35&action=articleDetails&a_id=371.

²⁷ SOU 1956:25. s. 124.

²⁸ Katso myös SOU 1956:25 s. 137.

²⁹ Bruun, (2006).

³⁰ NJA 1975:122.

³¹ Katso myös Posner (1992), s. 71 ” the doctrine should provide a defense to infringement only if the parody uses the parodied work as a target rather than as a weapon”.

³² Dr. Seuss Enterprises, L.P. v. Penguin Books USA, Inc., 109 F.3d 1394 (9th Cir. 1997) oikeus katsoi, että teos, jossa käytettiin alkuperäisestä lastenkirjan runoa pilkkaamaan O.J. Simpsonin oikeudenkäyntiä, oli parodian sijasta satiiri, joka ei kuulu fair use käytön piiriin.

³³ 17 U.S.C. § 107.

Yhdysvalloissa oikeuskäytännössä kaikille testin osa-alueille on annettu arvoa.³⁴ Elementtien harkinta on kuitenkin kokonaispunnintaa, joka käy ilmi yhdestä Yhdysvaltojen merkittävimmistä parodiaa koskevista ratkaisusta *Campbell v. Acuff-Rose Music*.³⁵ Jutussa kantajana oli muusikko Roy Orbisonin kustannusyhtiö Acuff-Rose Music, jolta vastaajat rap yhtye 2 Live Crew oli pyytänyt lisenssiä parodian tekemiseen Orbisonin ”Oh pretty woman” kappaleesta. Kustannusyhtiö kieltäytyi antamasta lisenssiä, mutta vastaajat tekivät ja levittivät kappaleen parodiaversiota tästä huolimatta. Parodiaversiossa käytettiin alkuperäisen kappaleen bassokulkua sekä useita rivejä alkuperäisestä tekstistä. Muutoin kappale irvaili alkuperäiselle kappaleelle rap-musiikin tehokeinoja käyttäen. Vastaaja levitti parodiaversiota laajasti levyillään.

Korkein oikeus totesi, että teos oli parodia ja ettei vastaajien parodian kaupallinen luonne yksin tehnyt siitä tekijänoikeuden loukkausta. Päätöksen oikeusohjeena pidetään sitä, että parodian kaupallisuus on vain yksi kokonaisharkintaan vaikuttava seikka. Oikeus katsoi myös, että teosten samankaltaisuus on tyypillistä parodioille.³⁶ Se seikka että vastaaja oli kopioinut Orbisonin kappaleen keskeisen osan sekä sävelestä että sanoista, oli tarpeen, jotta myöhempi teos yhdistyi teoksen kuuntelijan mielessä alkuperäiseen teokseen. Ratkaisussa keskeisenä ohjeena on fair use -testin kokonaispunninnan merkityksen korostaminen.

Vaikka Yhdysvaltojen tekijänoikeusjärjestelmä eroaa Suomen vastaavasta, on parodia arvioinnissa monia yhteneväisyyksiä. Lapualaisoopperan ratkaisu noudattelee hämmästyttävän tarkasti Yhdysvaltojen fair use -analyysiä.³⁷ Ensimmäinen arviointielementti, käytön luonne, on luettavissa Lapualaisoopperan ”saattaa arvostelun kohteeksi”-pohdinnasta. Lapualaisoopperatapauksessa KKO vertasi myös teosten luonnetta ja kopioinnin laajuutta antaen teosten eri lajille ja kopioinnin tarkoituksenmukaiselle laajuudelle arvon. Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa viimeinen arviointiperuste, kilpailunäkökohta, on katsottu myös merkittäväksi oikeudenloukkausanalyysiä tehtäessä.³⁸

5 Parodian uudelleenarvioiminen Suomessa

Edellä esitetyn perusteella on vaikea perustella, että parodian tulisi olla sallittua vain tekijänoikeuslain 4.2 § vapaasti muutettuina teoksina. Hyvänä esimerkkinä ovat esimerkiksi pilkkalaulut, joissa tunnetun laulun säveleen tehdään uudet alkuperäistä laulua pilkkaavat sanat. Yksin uusien sanojen tekeminen lauluun ei muodosta vapaasti muunneltua teosta, vaikka uudet sanat olisivat kuinka itsenäiset ja omaperäiset. Kyseessä on uusi sanoitus. Sen julkinen esitys sävellyksen tahtiin laulettuna vaatii sävellyksen tekijän luvan. Näin ainakin, mikäli kyseessä ei ole parodia.

³⁴ Kopioinnin laajuus (neljä nuottia) ja olematon markkinahäiriö alkuperäiselle teokselle: *Elsmere Music, Inc. v. National Broadcasting Co.*, 482 F. Supp. 741 (S.D. N.Y.), aff’d 632 F.2d 252 (2d Cir. 1980), 6 *Fisher v. Dees*, 794 F.2d 432 (9th Cir. 1986); Kopioinnin laajuus kun kuusi tahtia musiikkia oli lainattu ei koko teosta), *Fisher v. Dees*, 794 F.2d 432 (9th Cir. 1986); Kopioinnin tarkoitus kun teos kritisoi menossa olevaa oikeudenkäyntiä jolla ei ollut tekemistä lastenrunokirjan kanssa, *Dr. Seuss Enterprises, L.P. v. Penguin Books USA, Inc.*, 109 F.3d 1394 (9th Cir. 1997) sekä Annie Leibovitzin ottaman kuvan imitoiminen mainonnassa pilailutarkoituksessa, *Leibovitz v. Paramount Pictures Corp.*, 137 F.3d 109 (2d Cir. N.Y. 1998) Pilakuvan käyttäminen lehdessä ilman että sen viesti olisi muuttunut, *Steinberg v. Columbia Pictures Industries, Inc.*, 663 F. Supp. 706 (S.D. N.Y. 1987); Parodiatarkoitus Barbien käyttämisessä osana kuvataidetta *Mattel v. Walking Mountain Productions* 353 F.3d 792 (9th Cir. 2003).

³⁵ *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.*, 510 U.S. 569 (1994).

³⁶ ”parodies almost invariably copy publicly known, expressive works,” Id. s. 586.

³⁷ Osasyynä voi olla kansainväliset sopimukset joilla tekijänoikeudenrajoituksille on asetettu erilaisia testejä. Katso *Pitkänen* (2007), s. 110.

³⁸ *Haarmann* (2005) s. 67, *Sorvari* (2005), s. 223.

Parodian osalta tilanne saattaa olla hyvinkin toinen. Tämä on nähtävissä *Campbell v. Acuff-Rose Music* –tapauksessa.

Seuraavassa on esitetty, miten parodiateokset voivat käyttää eriasteisesti alkuperäistä teosta hyväksi:³⁹

- 1) Parodiateos voi olla itsenäinen ja omaperäinen, ja käyttää ainoastaan ideoita ja teemoja alkuperäisestä teoksesta. Tällöin alkuperäistä teosta ei ole kopioitu, mutta parodiateos tuo yleisölle mieleen alkuperäisen teoksen tai tekijän. Tällaisissa tapauksissa tekijänoikeuden rajoitusten arviointi ei ole tarpeen.
- 2) Alkuperäisen teoksen osuus voi olla myös niin pieni (*de minimis*) että sen käyttäminen tulee katsoa vapaasti muuttamiseksi ja teoksen käyttö on näin ollen tekijänoikeuslain 4.2§ rajoissa.
- 3) Parodiateos ei ole täysin itsenäinen ja omaperäinen, mutta se ei kopioi alkuperäistä teosta kokonaisuudessaan tai sen tekijänoikeudellisesti merkittävää osaa. Alkuperäisen teoksen oikeudenomistajalla on kuitenkin oikeus määrätä teoksestaan ja teoksen osista. Tämä velvoittaisi parodian tekijän hankkimaan luvan oikeudenomistajalta, mikäli parodiaa ei pidetä itsenäisenä rajoitusperusteena. Kopioidut osat voivat muistuttaa esimerkiksi tekijänoikeuslain 22 pykälän mukaisia siteerauksia. Näiden siteerausten tulee olla hyvän tavan mukaisia. Pelkän siteerauskäytön osalta vääristelevät lainaukset on kielletty hyvän tavan vastaisina,⁴⁰ Parodiatarkoituksessa vääristelykäyttö on kuitenkin usein isetarkoituus. Yksi vaihtoehto on sivuuttaa ongelma katsomalla vääristelevät lainaukset hyvän tavan mukaisiksi, mikäli vääristely tehdään parodiatarkoituksessa. Tällöin hyvän tavan mukaisuus venyisi kattamaan vääristelyn parodiatarkoituksessa.

- 4) Runsaimmillaan parodiateos lainaa alkuperäisestä teoksesta merkittäviä osia. Parodian tarkoitus on kritisoida alkuperäistä teosta tai tekijää ja se on monesti vaikeaa ilman, että alkuperäistä teosta käytetään laajasti. Parodia voi koostua myös yksinomaan alkuperäisistä teoksista, joita on yhdistelty parodiavaikutuksen saamiseksi. Oikeuskirjallisuudessa on pidetty hyvän tavan vastaisena siteeraamista, jossa teos koostuu yksin sitaateista.⁴¹ Tällainen teosten käyttö on tyypillistä esimerkiksi vaalikamppailuissa, joissa tuuliviirin lailla mielipidettä vaihtavaa ehdokasta kritisoidaan ja tehdään naurunalaiseksi hänen omilla ristiriitaisilla teksteillään.

Parodia voi loukata tekijän tunteita ja se saattaa usein tekijän taiteellisen ja kirjallisen arvon kyseenalaiseksi. Parodia voi luoda voimakkaita mielikuvia, jotka voivat jopa vahingoittaa yleisön käsitystä alkuperäisestä työstä ja tekijästä. Parodia voi olla myös kunnianloukkaus. Tästä huolimatta aitoa parodiaa ei tulisi katsoa tekijän taloudellisten tai moraalisten oikeuksien loukkaukseksi. Moraalisten oikeuksien osalta on esitetty virheellinen käsitys, jonka mukaan moraaliset oikeudet eivät tulisi parodian osalta kyseeseen vain koska teos on itsenäinen ja vapaasti muunneltu. Jos parodia katsotaan tekijänoikeuden rajoitukseksi ilman että se on 4.2§ mukaisesti vapaasti muunneltu,⁴² myös moraaliset oikeudet väistyvät niissäkin tapauksissa joissa teos ei ole vapaasti muunneltu.

Nykytilassaan parodiapoiikeus on ongelmallinen. Oikeuskirjallisuudessa sen katsotaan olevan vakiintunut osa tekijänoikeuslainsäädäntöä. Yhtäältä parodian sitominen yksin 4.2 §:än on

³⁹ Ks. myös *Laddie et al.* (2000) s. 155. Posner (1992) ss. 68 – 69.

⁴⁰ *Haarmann* (2005) s. 189, ”hulluus kukkii keveästi” Helsingin hovioikeus 4.9.1959/1145 kirjassa *Jukka Kempainen*, Immateriaalioikeudellisia oikeustapauksia s. 589.

⁴¹ *Kivimäki* (1948) s. 203.

⁴² Katso myös *Monika Ålund*, (1992) Parodi och uphovsrätt, NIR s. 108 joka päättyy pohdinnassa 4.2§ mukaisen tulkinnan kannalle.

keinotekoista ja riittämätöntä parodian lukuisien ilmenemismuotojen sääntelemiseksi. Toisaalta parodia menee syvälle oikeudenomistajien ja sananvapauden käyttäjien oikeussuojaan. Nyky-muotoinen ”näin-tämä-on-aina-ollut” -sääntely ei ole tämän vuoksi tyydyttävä ratkaisu kansalaisten oikeusvarmuudelle. On myös kokonaan oma kiinnostava kysymys, miten perustuslailla suojattua omaisuuden suojaa nauttivaa tekijänoikeutta voidaan rajoittaa perinteisiin ja naapurimaan esitöihin perustuvilla parodiarajoituksilla.⁴³ Onkin selvää, että lainsäätäjän tulisi ryhtyä toimiin parodiapoikkeuksen kirjaamiseksi osaksi tekijänoikeuslain toista lukua. Seuraavassa ehdotukseni parodiaa koskevaksi pykäläksi:

Parodia

22a §

Julkistetusta teoksesta saa jokainen valmistaa muunnetun teoksen, jonka tarkoitus on saattaa alkuperäisen teos, teoksesta ilmenevä tekijän aate tai yhteiskunnallinen näkemys arvostelun kohteeksi. Parodian kohteena olevaa teosta saa kopioida siitä laajuudessa kuin se tarpeen parodiatarkoituksen saavuttamiseksi. Tällaisen muunnetun parodiateoksen tekijänoikeus ei riipu tekijänoikeudesta alkuperäisteokseen.

Herkko Hietanen

⁴³ PeVL 13/2007: Vaikka perustuslakivaliokunta on lausunut: ”Ehdotettu [tekijänoikeus] laki on merkityksellinen perustuslain 15 §:ssä turvattua omaisuuden suojaa nauttivien varallisuusarvoisiin immateriaalioikeuksiin liittyvän tekijänoikeuden kannalta.” On huomattava, ettei muutoksia tekijänoikeuslakiin ei ole säädetty perustuslain säätämisyjärjestyksessä.